

تبیین نقش افزایش درآمد کشاورزان کارآفرین پورت فولیو در کاهش مهاجرت روستایی

جهانگیر یداللهی فارسی^۱، زهرا ترکاشوند^{۲*} و نصرت اله رشیدی^۳

۱، دانشیار دانشکده کارآفرینی دانشگاه تهران، ۲، دکترای رشته جغرافیا و برنامه ریزی روستایی

دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، ۳، دانشجوی کارشناسی ارشد رشته کارآفرینی دانشگاه تهران

(تاریخ دریافت: ۹۰/۷/۱۴ - تاریخ تصویب: ۹۰/۱۰/۲۰)

چکیده

بررسی‌هایی که تا کنون درباره علل و عوامل مهاجرت روستاییان به شهرها انجام پذیرفته است، وجود انگیزه دستیابی به درآمد بالاتر را در بین مهاجرین تایید می‌نمایند. روش پیشنهادی در این پژوهش تبدیل کشاورزان به کارآفرینان پورت فولیو و مزارع به محل‌هایی برای پذیرایی محدود از گردشگران با هدف تامین منبع جدید درآمد است. این مقاله آزمونی برای مناسب بودن این روش برای افزایش درآمد کشاورزان، به منظور کاهش مهاجرت روستایی است. حضور گردشگر در مزرعه می‌تواند برای مشارکت در کار کشاورزی به منظور تفریح یا آموزش باشد یا بدون مشارکت و صرفاً برای اقامت‌های کوتاه مدت و پذیرایی صورت‌گیرد. داده‌های مورد نیاز به وسیله تکمیل تعداد ۱۹ پرسشنامه از بین مدیر- مالکان باغ‌رستوران‌های دره فرحزاد جمع‌آوری شدند و در بسته نرم‌افزاری SPSS مورد داده‌پردازی قرار گرفتند. برای تحلیل داده‌ها از روش تحلیل مسیر استفاده شده است. براساس این تحقیق، تبدیل کشاورزان به کارآفرینان پورت فولیو توانسته است سبب افزایش درآمد باغداران شود و کاهش مهاجرت روستایی را نیز موجب شده است. عوامل افزایش اشتغال، رضایت از میزان درآمد، افزایش درآمد نسبت به قبل و افزایش قدرت خرید از تاثیرگذارترین عواملی هستند که از مدل تحلیل مسیر به دست آمده‌اند.

واژگان کلیدی: کارآفرینی پورت فولیو، متنوع سازی منابع درآمدی، کارآفرینی کشاورزی،

باغ‌رستوران، دره فرحزاد تهران

مقدمه

ارزش افزوده‌ی بیش‌تری را وارد بخش کنند. اما بخش کشاورزی به خاطر وابستگی بیش از حد به محیط طبیعی و منابع محیطی و شکنندگی ناشی از آن، چندان انعطافی از خود بروز نداده است (Yasouri, 2007: 29). بنابراین تولید ارزش افزوده در این بخش کار آسانی نیست. از این‌رو تعدادی از صاحب نظران اعتقاد به این

بررسی بین سه بخش اصلی اقتصاد یعنی صنعت، کشاورزی و خدمات و عکس‌العمل آنها در مقابل نیازها و خواسته‌های جدید نشان داده است که بخش‌های صنعت و خدمات انعطاف بیش‌تری از خود نشان داده‌اند. بنابراین توانسته‌اند فعالیت‌های جدید و به دنبال آن

دارند که کشت سرمایه و توان ایجاد اشتغال در بخش کشاورزی محدود است. گسترش این عقیده خطرات زیادی را مستقیماً متوجه روستاها می‌نماید. چون در بسیاری از کشورهای جهان به‌ویژه در کشورهای جهان سوم فعالیت‌های مربوط به بخش کشاورزی قسمت عمده‌ای از اقتصاد ملی را تشکیل می‌دهد (Tabraee & Hasannezhad, 2009: 59). در کشور ما نیز هنوز عمده‌ی کارکرد اقتصادی روستاها حول محور کشاورزی و زیر بخش‌های آن در گردش است.

ضرورت‌هایی که ما را وادار به اندیشیدن در باره افزایش درآمد بخش کشاورزی می‌کنند، از این قرارند؛ ۱- افراد شاغل در بخش کشاورزی نیز مایلند به مثابه دو بخش دیگر تنوع فعالیت و افزایش درآمد را تجربه نمایند و حتی این را یکی از ضروریات زندگی فعلی خود و جامعه می‌دانند؛ ۲- عدم تنوع فعالیت و کمی درآمد موجب کاهش انگیزه‌ی تدوam فعالیت کشاورزی شده و روستاها جمعیت خود را به نفع شهرها از دست می‌دهند. Connel et al. معتقدند که میزان مهاجرت از مناطق روستایی انعکاسی از فقدان توازن فرصت‌های بین مناطق روستایی با سایر مناطق است (Taherkhani, 2002: 47)؛ ۳- این بخش غذای جامعه را تولید می‌کند و به علت حساس بودن محصولات و تولیدات آن هر گونه دستکاری در فرایند تولید یا منابع و مواد به کار رفته در تولیدات به طور مستقیم روی سلامت افراد جامعه تاثیر گذار است، هر گونه پیشنهاد در جهت افزایش درآمد باید به خوبی بررسی شده و از هر جهت مورد داوری کارشناسان قرار گیرد؛ ۴- فرایند ایجاد فعالیت‌های درآمدزا برای کمک به اشتغال در بخش کشاورزی طولانی. بنابراین بهتر است به راه‌هایی فکر کنیم که کشاورزی را با رعایت نکات گفته شده و هر چه زودتر به افزایش درآمد نزدیک سازند. عقیده‌ی ما بر این است که کشاورز باید کارآفرین باشد تا بتواند راه‌های مناسب را برای افزایش درآمد پیدا کند و همزمان بتواند در کنار فعالیت اصلی کشاورزی یک یا چند کسب و کار دیگر را درون مزرعه راه اندازی و اداره نماید تا هم خطر فعالیت را کاهش دهد و هم درآمد را آنگونه که می‌خواهد افزایش دهد. بدیهی است که در ادامه باید به این پرسش‌ها پاسخ داده شود که: آیا تبدیل کشاورزان به

کارآفرینان پورت‌فولیوی گردشگری در افزایش درآمد آنان مؤثر است؟ و آیا با این روش تغییری در وضعیت مهاجرت روستاییان بروز پیدا می‌کند؟

شناسایی نقاط قوت این روش برای بکارگیری در سایر نواحی مشابه به منظور ایجاد تنوع در منابع درآمدی و افزایش درآمد کشاورزان و ممانعت از تشدید مهاجرت‌هایی با انگیزه افزایش درآمد از جمله کاربردهای این تحقیق هستند. اهداف مترتب بر این پژوهش عبارتند از: بررسی میزان تأثیر کارآفرینی پورت‌فولیوی بر درآمد کشاورزان و نقش افزایش درآمد ناشی کارآفرینی پورت‌فولیوی در کاهش مهاجرت روستاییان.

تجربه‌ی روش متنوع‌سازی به شکل فعلی از میانه‌ی دهه‌ی ۱۹۸۰ و با تهیه‌ی تعدادی از سیاست‌های کشاورزی بوسیله‌ی اعضای اتحادیه‌ی اروپا شروع می‌شود تا تنوع بخشی فعالیت‌های کشاورزی را افزایش دهند و بهره‌برداری از منابع را به منظور تنوع یا تکمیل نهایی آنچه که منحصر و وابسته به کشاورزی است، تقویت نمایند (Garcia Ramon et al., 1995: 269). جامعه‌ی روستایی بر ساختار کشاورزی تاکید بسیاری ورزیده است (Alsos et al., 2003: 436). بازساختارسازی در بخش کشاورزی به عنوان یک دست‌آورد از تغییرات در سیاست‌های ملی و بین‌المللی، فعالیت‌های گسترده‌ی کارآفرینی را در میان کشاورزان ایجاد می‌کند. به این دلیل که منابع موجود در مزرعه به منظور ایجاد بالندگی فعالیت اقتصادی در سطح منطقه قابل بهره‌برداری هستند، منابعی مثل گردشگری و فرآوری غذایی کشاورزان باید در ارتباط کشاورزی با منبع بالقوه‌ی کارآفرینی گنجینه‌ی نوآورانه‌ای را ارائه دهند (Ibid, 436).

کارآفرین پورت‌فولیوی فردی است که همزمان در دو یا چند کسب و کار فعالیت دارد. کارآفرین چند پیشه ممکن است از طریق شغل قبلی منابعی را اندوخته باشد که در فرایندی از شروع یک کسب و کار جدید ادامه داشته باشد (Torkashvand, 2009: 984). کارآفرینان پورت‌فولیوی موفقیت بالاتری را نسبت به سایر انواع کارآفرین (مبتدی و سریال) از خود نشان می‌دهند

گردشگری روستایی به طور عمومی بر مبنای محیط است (Flischer & Tchetchik, 2005: 493). گردشگری مزرعه از نظر اقامت شامل دو قسمت است که اقامت همراه با در اختیار قراردادن محل خواب، صبحانه و یا شام است که می‌تواند تامین غذا و حتی چادر و محل اقامت در مزرعه از خود گردشگر باشد. قسمت دیگر آن تفریح در مزرعه است (Evans & Ilbery, 1989: 258). موارد یاد شده گویای ظرفیت موجود در مزارع مختلف کشاورزی برای پرداختن به گردشگری است. در بین فعالیت‌های جدید، گردشگری روستایی یا گردشگری مزرعه بیشترین جذابیت را با نیروی بالقوه برای متنوع سازی اقتصاد روستایی، بنابراین برای کم کردن مهاجرت جمعی روستایی دارد (Garcia Ramon et al., 1995: 269) در واقع مزارع شبیه به دیگر کسب و کارهای روستایی هستند و این امکان هست که کشاورزان به عنوان مدیرمالکان^۲ ابتدایی بنگاهشان دیده‌شوند. کشاورزانی که فعالیت کاری جدید را از طریق کشف و بهره‌برداری از فرصت‌ها در حین نگهداری کار مزرعه‌شان به انجام می‌رسانند، به‌عنوان کارآفرینان پورت‌فولیو دیده می‌شوند (Alsos et al., 2003: 237) توسعه‌ی این طرح‌ها به ظرفیت محلی خطر پذیری برای ایجاد نظامی که منابع مادی و غیر مادی را در یک روش مرتبط به هم بیامیزد، بستگی دارد. یعنی خوب است همه‌ی کارآفرینان در دوره‌های تولید، تجارت و ارتباطات روش‌های مشابهی را به اشتراک بگذارند و همزمان به یک اندازه نسبت به کیفیت آگاهی از محیط مزرعه و منظره‌ی روستایی حساسیت ایجاد کنند. حساسیت مشترک این دیدگاه‌ها روی درست و منحصر به فرد بودن ناحیه، عناصری کلیدی برای پایداری مدیریت منابع محلی هستند (Conitni et al., 2009: 35).

چنان که مطالعات نشان می‌دهند گسترش این نوع از فعالیت مربوط به دهه‌های اخیر است. ایتالیا تنها کشور عضو اتحادیه‌ی اروپا است که پیش بینی قانونمند خاصی را برای گردشگری مزرعه دارد. (Contini et al., 2009: 28) در دهه‌های اخیر گردشگری مزرعه در کشور اسپانیا هم شروع به رشد کرده‌است (Garcia Roman et

35: Rind, 2006) و موجب می‌شود آنرا به عنوان یک راه حل قوی برای افزایش درآمد کشاورزان پیشنهاد کنیم. علاوه بر اینکه قادرند درصد بیشتری را از استخدام تمام وقت تامین نمایند (Casson et al., 2006: 474). درشرایطی از روند آشفته‌ی کارآفرینی مشغول به کار می‌شوند که همین امر آنها را به سمت ایجاد فرصت‌های جدید کاری مرتبط با کسب و کار فعلیشان هدایت می‌کند و می‌توانند در هر زمان فرصت‌های بیشتری را تشخیص دهند (Westhead & Wright, 2005: 398). همه این مزایا باعث نمی‌شود که ما فکر کنیم پرداختن و قرار گرفتن در این قالب از فعالیت کارآفرینی بی‌نیاز از توجه، کمک و آموزش است (Huovinen & Tihula, 2008: 166). اداره‌ی هم زمان چند کسب و کار پدیده‌ای است که علی‌رغم توانایی‌ها و نقاط مثبت آن در روند جدید بین المللی محروم و مغفول مانده‌است (307: McGaughey, 2007). اگرچه این نوع از فعالیت چندان هم بدون سابقه نیست و آمیختگی مزرعه‌داری با سایر منابع درآمدی قدمتی طولانی دارد (436: Alsos et al., 2003)، اقدام برخی از کشاورزان به دامداری در کنار زراعت یا باغداری و فرش بافی و تولید صنایع دستی (Mahdavi, 2002: 3) یا فرآوری مواد غذایی در کنار مزرعه داری (باغداری، زراعت و دامداری) به نوعی می‌تواند از این دست اداره‌ی کسب و کار هم زمان شناخته شود. توسعه کسب و کار اصلی برای یک کارآفرین پورت‌فولیو اغلب به مقصود افزایش دارایی است یا به‌زبان ساده افزایش منافع، با یافتن منابع جدید درآمد است (Huovinen & Tihula, 2008: 154). «گردشگری بر پایه‌ی مزرعه^۱» به عنوان یک مفهوم با معانی گسترده ظهور یافته که تمامی انواع اقامت در مزرعه و کسب‌وکارهای مربوط به تفریحات و سرگرمی در مزرعه را پوشش می‌دهد و به عنوان یک بیان عمومی از پدیده‌ی جذب مردم در املاک کشاورزی مورد استفاده قرار می‌گیرد (Evans & Ilbery, 1989: 257). Nilsson (2002) گردشگری کشاورزی را زیر گروهی از گردشگری روستایی دانسته‌است. درحالی‌که گردشگری کشاورزی بر مبنای مزرعه و کشاورز شکل می‌گیرد،

راهبردهای توسعه کشاورزی و حمایت از کشاورزان مطرح کرده‌اند. آنان اعتقاد دارند، کشاورزان باید کارآفرین هم باشند. نهایتاً تاثیر این استراتژی را در درآمد و توسعه مزارع مثبت ارزیابی کرده‌اند. در تحقیق دیگری که J. Ras & Kusel (2010) در روستاهای کشور آلمان انجام داده‌اند، در بین ۳۶۱ نفر از بازدید کنندگان از مناطق روستایی و خریداران صنایع دستی و میزان هزینه‌ای که می‌کنند تا صنایع دستی را بخرند، در نتیجه‌ی این بررسی آمیخته با دید کارآفرینانه معلوم شده که زنان آلمانی درآمد خوبی را از این فعالیت کسب می‌نمایند. به گفته Alonso a (2010) در منطقه‌ای معروف به استرالیای غربی که شرایط برای کشت زیتون مهیا است و Gupta (1999) در بررسی خود در جهت افزایش درآمد روستاییان بر اساس کوهنوردی در ارتفاعات هیمالیا که دارای مناظر دیدنی از مزارع زیتون و رودخانه است و همین می‌تواند منشا جذب توریست‌های زیادی باشد، به همین نتایج اشاره نموده‌اند. مطالعاتی که در زمینه گردشگری روستایی در ایران صورت گرفته‌است از دامنه‌ی وسیع و قابل توجهی برخوردار است. اما در کمتر موردی این مطالعات عمق پیدا کرده و وارد نوع‌شناسی گردشگری روستایی که گردشگری مزرعه یکی از زیر گروه‌های آن است، شده‌اند. در این تحقیقات به افزایش درآمد روستاییان از فعالیت گردشگری توجه شده‌است و در مواردی نتایج نشان می‌دهند که مردم روستایی نسبت به این که می‌توانند از جذب گردشگر در روستا و مزرعه خود درآمد داشته باشند، آگاهی دارند. بر اساس این مطالعات در بیشتر موارد میزان درآمد کسب شده کم یا ناچیز است. بررسی گردشگری بخش کرگانرود شهرستان تالش نشان می‌دهد با وجود برخورداری این ناحیه از پتانسیل‌های لازم برای گردشگری تاثیر این فعالیت در افزایش درآمد خانوارهای این منطقه غیر قابل توجه است (Nosrati, 2008:15). بررسی دیگر مربوط است به گردشگری در روستای آبگرم لاریجان که در نتیجه در افزایش درآمد روستاییان در کنار سایر آثار مثبت و برخی آثار منفی موثر بوده‌است (Rouhollahzade, 2006: 4).

(al., 1995: 270) فعالیت یاد شده در نروژ به عنوان گردشگری بر پایه طبیعت شناخته می‌شود که به جنگل (افرادی که صاحب بخشی از جنگل هستند) وابسته‌است. در هر واحد کاری کمتر از پنج نفر کار می‌کنند و بیشتر به عنوان کسب و کار خانگی معرفی می‌شود (Nybakk & Hansesn, 2008: 747). در حالی که در انگلستان و ولز گردشگری مزرعه در حال گسترش است. اظهارات کشاورزان بیان می‌دارد که برای آن‌ها افزایش درآمد یکی از مهم ترین مقاصد در راه‌اندازی چنین فعالیتی است (Walford, 2001:333). در استرالیا هم در دهه‌ی اخیر نوعی پیوند توریسم را با مزرعه داری حوضچه‌های پرورش ماهی مشاهده می‌کنیم. این امر توانسته‌است در به وجود آوردن فرصت‌های بهتر برای ایجاد تنوع غذایی، جلب گردشگر و افزایش درآمد موثر باشد (Alonso, b 2010: 79). در مطالعه‌ی خانم Contini et al. (2009) و همکاران در محدوده روستاهای منطقه تاسکانی^۱ گردشگری کشاورزی شامل ۲۴ درصد کل کاربری‌های تجاری می‌گردد. بررسی این تحقیق نشان می‌دهد، ترویج این رویه توانسته است آثار مثبت اقتصادی و اجتماعی بر جای بگذارد. در مقاله‌ی دیگری با عنوان «گردشگری، کشاورزی و متنوع سازی: یک مطالعه‌ی نگرشی» نویسندگان در یک بررسی جامع علمی، گردشگری را به‌عنوان فعالیتی مطرح کرده‌اند که از طریق آن کشاورزان قادرند، از محیط مزرعه بهره‌ی بیشتری ببرند و درآمد اضافی کسب کنند. از نظر این افراد گردشگری بر سایر روش‌ها ارجحیت دارد (Sharpley & Vass, 2006:1046). در بررسی از وضعیت گردشگری در مالزی با عنوان «گردشگری در نواحی روستایی: کداه، مالزی» تلاش شده‌است که براساس ظرفیت‌سازی در روستاها و استفاده از توان‌های موجود آنها در جهت متنوع سازی منابع درآمدی انحصار درآمدزایی سنتی از طریق رونق گردشگری روستایی شکسته‌شود. (Liu, 2006: 888). Annibal & (2010) McElwee از مطالعه ۲۶۶ مزرعه در کورن‌وال^۲ متنوع سازی منابع درآمدی کشاورزان را به‌عنوان یکی از

1. Tuscany
2. kedah
3. Cornwall

مواد و روش‌ها

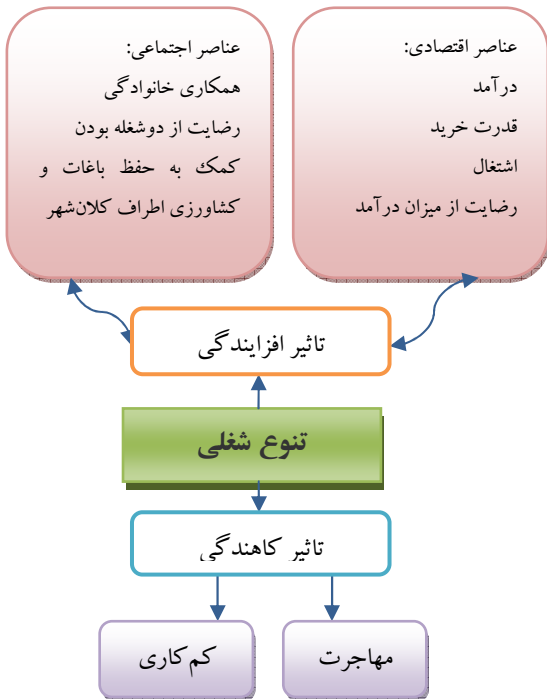
این تحقیق بر مبنای هدف از نوع کاربردی است. رویکرد این تحقیق پیمایشی و با روش بررسی مقطعی^۱ است. ابزار و روش جمع‌آوری داده‌ها پرسشنامه، سوالات پرسشنامه پنج گزینه‌ای و در قالب طیف لیکرت تهیه شده‌است. واحد تحلیل در این پژوهش مدیرمالک در هر یک از باغ‌رستوران‌های فرحزاد می‌باشد. در این ناحیه تعداد ۲۰ واحد باغ‌رستوران وجود دارد که بر اساس جدول مورگان تعداد نمونه مربوط ۱۹ نفر از این مدیرمالکان را تشکیل می‌دهد. بنابراین به همین تعداد پرسشنامه در بین این افراد توزیع و تکمیل شد و همگی آنها مورد استفاده قرار گرفت. متغیر وابسته در این تحقیق، کاهش مهاجرت در بین افراد مورد پرسش و از نظر آنان می‌باشد. متغیرهای مستقل تحقیق عبارتند از: محوریت باغ در جذب گردشگر، ایجاد تنوع شغلی (مشاغل جدید)، افزایش درآمد، امکان افزایش درآمد، افزایش قدرت خرید، افزایش اشتغال، رضایت از دوشغلی بودن و رضایت از میزان درآمد. به منظور تحلیل داده‌ها از روش تحلیل مسیر و از طریق انجام رگرسیون چندگانه توأم^۲ استفاده شده‌است. سطح تحلیل، مدیرمالکان باغ‌رستوران‌ها و واحد تحلیل تحقیق، باغ‌رستوران است. مدیران و مالکان تمامی این باغ‌رستوران‌ها مرد هستند و دارای تحصیلاتی بین سوم راهنمایی تا لیسانس می‌باشند.

قابلیت اعتماد پرسشنامه با روش آلفای کرونباخ مورد سنجش قرار گرفت و مقدار ۰/۸۳ که نشان‌دهنده‌ی قابل اعتماد بودن آن است، به‌دست آمد. روایی یا اعتبار درونی پرسشنامه نیز مورد تایید متخصصان امر قرار گرفت.

جدول ۱- اطلاعات پایه‌ای کسب‌وکار در روستای فرحزاد

اطلاعات کسب و کار	تعداد واحد
تعداد (باغ) رستوران‌ها	۳۵
درصد (باغ) رستوران‌ها	۲۹
تعداد سایر کسب و کارها	۸۵
درصد سایر کسب و کارها	۷۱
جمع کل کسب و کارها	۱۲۰

Tehran 9 Municipality, 2nd district, 2010.

شکل ۱- مدل مفهومی تحقیق
منبع: یافته‌های تحقیق

نتایج و بحث

محدوده مورد مطالعه باغ‌رستوران‌های دره فرحزاد تهران است که در شمال غربی شهر و در محدوده ناحیه نه شهرداری منطقه دو واقع شده‌است. جمعیت ناحیه فرحزاد ۱۳۰۰۰ نفر است و وسعت ناحیه ۳۰۱ هکتار می‌باشد که مقدار ۹۰۲۲۸۲ متر مربع از این سطح را فضای سبز و باغات پوشانیده‌است.

در جدول (۱) موقعیت این کسب‌وکار در بین سایر انواع کسب‌وکار در دره فرحزاد مشخص شده‌است. فعالیت رستوران داری درون باغ تقریباً از ۳۰ سال پیش بدون اینکه سابقه‌ی مشابهی در ایران داشته باشد، شکل گرفته‌است و این هم‌زمان است با گسترش یکباره سطحی و جمعیتی شهر تهران. رستوران‌هایی که در میان باغات دره‌ی فرحزاد ایجاد شده‌اند، از نظر کارکردی فعلاً در نوع خود همانندی ندارند و ترکیبی هستند از رستوران‌های سنتی که در فضای باغات مستقر شده‌اند.

1 . Cross Sectional
2 . Multiple Regression Enter

۲۹ درصد از کسب و کارهای این محدوده به باغ رستوران‌ها اختصاص یافته (جدول ۲) که در مجموع یکی از شاخصترین فعالیت‌های غیر مرتبط با زندگی روزمره‌ی کنونی ساکنین را تشکیل می‌دهد.

اقامت گردشگران در این محدوده معمولاً کمتر از ۲ ساعت است. هیچ یک از رستوران‌ها آمادگی پذیرایی از مسافر یا گردشگر را به صورت شبانه (هتل یا متل) ندارند. در این میان سایر رستوران‌هایی که فاقد باغ هستند به باغچه معروفند و به علت عدم اشتغال به پرورش درختان مثمر و کسب درآمد از این راه، خارج از دایره بررسی ما قرار می‌گیرند.

به هر ترتیب باغ‌رستوران‌های دره فرحزاد فعلاً به تنهایی تمامی بار ناشی از خواست تهران نشینان را برای گذران اوقات فراغت در چنین محل‌هایی به دوش می‌کشند!

در حالی که تمامی افراد مورد پرسش در این تحقیق کسانی هستند که در کنار فعالیت رستوران‌داری به باغداری نیز می‌پردازند اما چنان‌که از اطلاعات جدول (۳) برمی‌آید، ۵۷/۵ درصد هنوز خود را در حد زیادی کشاورز می‌دانند و ۶۶ درصد افراد بر محوری بودن باغات در ایجاد و تداوم رستوران‌داری با میزان خیلی زیاد تاکید نموده‌اند.

جدول ۲- اطلاعات باغ‌رستوران‌های دره فرحزاد

اطلاعات	انواع رستوران‌ها
واحد ۲۰	رستوران‌های دارای باغ
واحد ۱۵	رستوران‌های بدون باغ (باغچه)
حداقل افراد شاغل در هر باغ‌رستوران (کارگر)	۱۰ نفر
۱/۵ تا ۲ هکتار	میانگین مساحت هر باغ
گردو، توت، شاتوت، آلبالو، گیلاس و غیر مثمر	انواع عمده درختان این باغات

Tehran 9Municipality, 2district, 2010 and authors' fieldwork.

شکل ۲- فرایند شکل‌گیری باغ‌رستوران‌های دره فرحزاد

به منظور افزایش تعداد میهمانان در این رستوران‌ها سعی می‌شود، بیشتر جنبه‌های سنتی فرهنگ پذیرایی ایرانی چه از نظر ظاهر و چه از نظر تنوع غذاها به نمایش گذارده شود.

فعالیت‌های مذکور تاکنون توانسته‌اند در بازار موفقیت‌آمیز عمل کرده و موقعیت خاصی را برای خود حفظ کنند، به این دلیل در رده‌ی بنگاه‌های کارآفرین قرار می‌گیرند و چون هم‌زمان در کنار کار باغداری اداره می‌شوند، در گونه‌ی کارآفرینی پورت‌فولیو شناخته می‌شوند. در شکل (۲) سازوکارهای دخیل در فرایند شکل‌گیری این باغ‌رستوران‌ها را مشاهده می‌نماییم. باغ‌رستوران‌داران دره فرحزاد کسانی هستند که روند تغییر را در فضا و نیازهای بزرگترین شهر هم‌جوار خود را درک نموده‌اند و مطابق با آن امکانات جدیدی را بر پایه موقعیت قبلی خود (باغات) برای رفع این نیاز از شهرنشینان ایجاد نموده‌اند.

لازم به توضیح است که در صورت اعمال برنامه‌ریزی می‌توان نتیجه این فرایند را به سمت پایداری کشاورزی سوق داد.

۱. به تازگی در دره‌ی رود کن فضایی مشابه دره فرحزاد در حال ایجاد است.

جدول ۳ - اطلاعات مستخرج از پرسشنامه‌ها

متغیرهای مستقل	بیشترین پاسخ		کمترین	بیشترین	میانگین	انحراف معیار	واریانس
	درصد	نوع					
افزایش درآمد نسبت به قبل	۵۵	خیلی زیاد	۳	۵	۴,۵	۰,۶۰۶	۰,۳۷۴
امکان افزایش درآمد	۶۳	زیاد	۳	۵	۴,۳۸	۰,۵۹۶	۰,۳۶۸
رضایت‌مندی از میزان درآمد	۵۰	زیاد	۳	۵	۴,۱۶	۰,۶۹۳	۰,۴۸۱
افزایش قدرت خرید	۴۴	زیاد	۳	۵	۴,۲۲	۰,۷۱۸	۰,۵۱۶
ایجاد مشاغل جدید	۴۶	زیاد	۳	۵	۴,۳۱	۰,۶۶۷	۰,۴۵۰
افزایش اشتغال	۴۶	زیاد	۲	۵	۴,۱۴	۰,۸۳۳	۰,۶۹۶
رضایت‌مندی از دو شغله بودن	۴۴	زیاد	۳	۵	۴,۲۲	۰,۷۱۸	۰,۵۳۸
محوریت باغ در توریسم	۶۶	خیلی زیاد	۴	۵	۴,۶۶	۰,۴۷۵	۰,۲۴۶
اعتقاد آنان به این‌که هنوز کشاورز هستند	۵۷,۵	زیاد	۳	۵	۳,۷۵	۰,۶۱۲	۰,۳۷۵
میزان توفیق ناحیه در پیاده‌سازی روش پورت‌فولیو	۴۶	زیاد	۲	۵	۴,۱۴	۰,۸۳۳	۰,۶۹۵
توصیه این روش به دیگر کشاورزان	۵۱	بسیار زیاد	۳	۵	۴,۴۶	۰,۶۰۵	۰,۳۶۷
متغیر وابسته							
کاهش مهاجرت	۴۲,۵	زیاد	۲	۵	۴,۱۱	۰,۸۱۶	۰,۷۴۲

Source: The research findings, 2011.

افزایش درآمد، امکان افزایش درآمد، افزایش قدرت خرید، افزایش اشتغال، رضایت از دوشغلی بودن و رضایت از میزان درآمد. ابتدا این متغیرها و چگونگی تأثیرات مستقیم و غیر مستقیمی که بر روی متغیر وابسته برجای می‌گذارند، بر روی نمودار تحلیل مسیر پیاده‌شدند. سپس تأثیر غیرمستقیم هر متغیر مستقل به روش تحلیل رگرسیون چندگانه توأم انجام شد و اطلاعات مندرج در جدول (۴) به دست آمد.

نتایج حاصل از تحلیل مسیر نشان می‌دهد، متغیرهای مستقل علاوه بر تأثیر مستقیم، تأثیرات غیر مستقیمی را نیز بر متغیر وابسته اعمال نموده‌اند که در جدول مذکور، زیر عنوان جمع اثرات، قابل شناسایی هستند. اولین عامل شناسایی شده نقش محوری باغ در رونق گردشگری در باغات فرحزاد است که بر متغیرهای افزایش اشتغال، امکان افزایش درآمد و ایجاد مشاغل جدید یا تنوع شغلی مؤثر است و از همین طریق دارای اثرات غیر مستقیم بر کاهش مهاجرت است.

علاوه بر این موارد، پاسخگویان به نکات قابل توجه دیگری اشاره نموده‌اند، از جمله: در متغیرهای اساسی مربوط به افزایش اشتغال و درآمد مانند افزایش درآمد نسبت به قبل، امکان افزایش درآمد، رضایت‌مندی از درآمد، ایجاد مشاغل جدید و افزایش میزان اشتغال بیشترین پاسخ‌ها به گزینه‌های زیاد و خیلی زیاد تعلق دارد و در همین متغیرها بررسی میزان واریانس به‌دست آمده تأثیرگذار بودن آنها را مشخص می‌نماید.

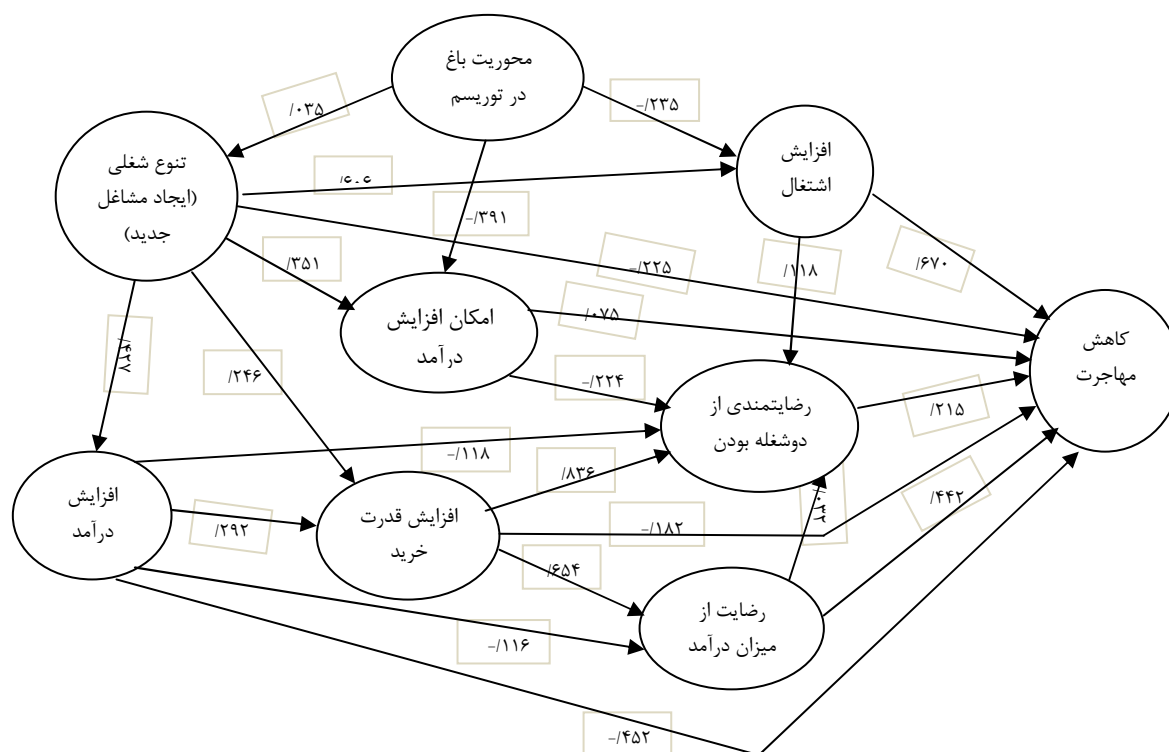
پرسش شوندگان درباره میزان مهاجرت، متغیر وابسته تحقیق، مورد سوال قرار گرفتند که بیشترین پاسخی که به‌دست آمده در گزینه زیاد قرار دارد و بالا بودن واریانس آن نیز هیچ جای شکی باقی نمی‌گذارد.

تحلیل مسیر

متغیر وابسته در این تحقیق، کاهش مهاجرت می‌باشد و متغیرهای مستقل عبارتند از: محوریت باغ در جذب گردشگر، ایجاد تنوع شغلی (مشاغل جدید)،

جدول ۴- اثرات مستقیم و غیر مستقیم متغیرهای مستقل

کد متغیر	متغیرهای مستقل	اثرات		جمع اثرات
		مستقیم	غیر مستقیم	
X1	محوریت باغ در توریسم	-	-۰,۱۵۴	-۰,۱۵۴
X2	ایجاد مشاغل جدید	-۰,۲۲۵	۰,۳۳۱	۰,۱۰۶
X3	افزایش درآمد نسبت به قبل	-۰,۴۵۲	۰,۰۵۴۹	-۰,۳۹۷
X4	امکان افزایش درآمد	۰,۰۷۵	-۰,۰۴۸	۰,۰۲۶۹
X5	افزایش قدرت خرید	-۰,۱۸۲	۰,۴۷۲	۰,۲۹
X6	افزایش اشتغال	۰,۶۷۰	۰,۰۲۵۳	۰,۶۵۳
X7	رضایت‌مندی از دو شغله بودن	۰,۲۱۵	-	۰,۲۱۵
X8	رضایت‌مندی از میزان درآمد	۰,۴۴۲	۰,۰۰۶۸	۰,۴۴۸

شکل ۳- نمودار نهایی تحلیل مسیر همراه با ضرایب بتا

در این مدل است که علاوه بر تاثیر مستقیم دارای یک مرحله تاثیر غیر مستقیم نیز هست. پنجمین متغیر را افزایش قدرت خرید تشکیل می‌دهد. این متغیر نیز علاوه بر تاثیر بی‌واسطه دارای دو مرحله تاثیر غیر مستقیم است.

متغیر ششم افزایش اشتغال است که با وجود تاثیر مستقیم و تنها یک مرحله اثر غیر مستقیم در صدر عوامل مؤثر بر کاهش مهاجرت قرار دارد. رضایت‌مندی از دوشغله بودن هفتمین متغیر است که تنها اثر مستقیم

دومین متغیر تنوع شغلی است که دارای اثر مستقیم بر کاهش مهاجرت است و اثر غیر مستقیم آن به‌وسیله متغیرهای امکان افزایش درآمد، افزایش قدرت خرید، رضایت از میزان درآمد و رضایت‌مندی از دوشغله بودن اعمال می‌شود. متغیر سوم در این مدل افزایش درآمد است که دارای اثر مستقیم و غیرمستقیم است که این تاثیر را به‌واسطه افزایش قدرت خرید، رضایت از میزان درآمد و رضایت‌مندی از دوشغله بودن به انجام می‌رساند. امکان افزایش درآمد چهارمین متغیر

مالکان دره فرحزاد و به کمک روش تحلیل مسیر، شناسایی شده و به ترتیب اولویت عبارتند از: افزایش اشتغال، رضایت از میزان درآمد، افزایش قدرت خرید و امکان افزایش درآمد.

مقدار ضریب تعیین^۱ برای عواملی که در این مدل دخالت داده شده‌اند، ۰/۷۵۵ و کمیت خطا^۲ در این مدل برابر است با ۰/۲۴۵، بنابراین، ۷۵/۵ درصد از کل تغییرات متغیر وابسته توسط مدل تحلیلی فوق، تبیین می‌شود.

بنابراین، متنوع سازی فعالیت کشاورزان برای ارتقاء درآمد صاحبان مزارع روشی مناسب است که دارای اثرگذاری بالایی بر کاهش مهاجرت‌های روستایی می‌باشد. بدین لحاظ و با در نظر گرفتن مزایای روش پیشنهادی در این تحقیق، حرکت کشاورزان به سمت تنوع بخشی به فعالیت‌های درون مزرعه با هدف کسب درآمد اضافه توصیه می‌گردد.

بر اساس یافته‌های این تحقیق که در، جمع اثرات متغیرهای محاسبه شده در مدل متبلور شده‌اند، مهم این نیست که فعالیت کشاورزی برای متنوع شدن با چه فعالیت دیگری پیوند می‌خورد؛ بلکه مهم این است که اقدام مزبور در افزایش اشتغال و در نتیجه افزایش درآمد و پیامدهای مربوط به آن تحرک و پویایی قابل ملاحظه‌ای ایجاد می‌نماید. در این راستا پیشنهاد می‌شود، برنامه آموزشی مدون که در آن تفاوت‌های ناحیه‌ای لحاظ گردد تهیه و با آگاهی دادن به کشاورزان برای متنوع سازی فعالیت‌ها در مزارع تلاش مدبرانه صورت گیرد.

دارد و رضایت‌مندی از میزان درآمد به‌عنوان هشتمین متغیر و با محدودیت تاثیر غیر مستقیم در مرتبه دوم تاثیرگذاری بر کاهش مهاجرت است. در نهایت از میزان محاسبه شده در شاخص جمع اثرات به‌عنوان تعیین کننده نهایی مؤثرترین عوامل بر کاهش مهاجرت، این عوامل به ترتیب اولویت به‌دست آمدند که عبارتند از: افزایش اشتغال، رضایت از میزان درآمد، افزایش درآمد، افزایش قدرت خرید و امکان افزایش درآمد.

نتیجه گیری و پیشنهادها

مشکل کمبود درآمد روستاییان که عمده‌ترین عملگرهای بخش کشاورزی کشورمان هستند، به شکل معضلی درآمده است که تا حل نشود، نمی‌توان به ثمر بخشی برنامه‌های توسعه امیدوار بود. ایجاد تنوع در منابع درآمدی کشاورزان با استفاده از امکانات موجود در دسترس یکی از راه‌هایی است که برای رفع این مشکل پیشنهاد می‌شود. این نمونه در دره فرحزاد تهران پیاده شده است. تحقیق حاضر با بررسی نمونه فرحزاد در پی به‌دست آوردن مجموعه شرایطی است که به‌دنبال تبدیل کشاورزان عادی به کارآفرینان پورت فولیو به‌وجود می‌آیند و در کاهش انگیزه مهاجرت روستاییان مؤثر واقع می‌شوند. کارآفرین شدن کشاورزان جز با بروز خلاقیت آنان اتفاق نمی‌افتد و این در سایه فراهم سازی امکانات و شرایط لازم به‌منصه ظهور می‌رسد.

مستندات این تحقیق چنان‌که در جدول (۴) نیز قابل مشاهده است، نشان می‌دهند که استقرار رستوران و پذیرایی از گردشگران در باغات دره فرحزاد تهران از طریق افزایش اشتغال و ایجاد رضایت‌مندی از درآمد کسب شده موجب افزایش اشتغال دایمی پایدار باغداران و در نتیجه، کاهش مهاجرت شده‌است. این اتفاق به واسطه عوامل و متغیرهایی افتاده است که از نگاه مدیر

1. R Square
2. Error term

REFERENCES

- Alexander. Nicola, Angela. Mckena (1998). Rural tourism in the Heart of England, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 10(5), 203- 207.
- Alonso a Abel Duarte (2010). Maroon farming in Western Australia: scope and constraints, *British Food Journal*, 112(1), 69- 82.
- Alonso b. Abel Duarte (2010) Olives, hospitality and tourism: a Western Australian perspective, *British Food Journal*, 112(1), 55- 68.
- Alsos. Gry Agente, Ljunggren, E. & Pettersen, L. (2003). Farm- based entrepreneurs: what triggers the start- ups of new business and enterprise development, 10(4), 435- 443.
- Casson. Mark, Bernard. Yeung, Anurodha. Bus (2006). *the Oxford Handbook of Entrepreneurship*. OXFORD.

6. Contini. Catrina, Paola. Scarplini, Robert. Polidri (2009). Agri- Tourism and rural development: the Low- Valesa case, Italy, *Tourism Review*, 67(4), 27- 36.
7. Evans. Nicolas J., Brian W. Ilbery(1989). A conceptual framework for investigating Farm- based Accommodation and tourism in Britain, *Journal of Rural Studies*, Vol.5, No. 3, pp.257- 266.
8. Flischer. Aliza, Anta. Tchtchik (2005). Dose rural tourism benefit from agriculture? *Tourism Management*, No.26, pp.493- 501.
9. Garcia- Ramon. M. Dolors, Gmma. Canoves, Nuria. Valdovinis (1995). Farm Tourism, Gender and the environment in Spain, *Annals of Tourism Research*, 22(2), 267- 282.
10. Gupta. Vasanti (1999) Sustainable tourism: Learning from Indian religious traditions, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 11(2/3), 91-95.
11. Huovinen. Jari, Sunna. Tihula (2008). Entrepreneurial Learning In The Context of Portfolio Entrepreneurship, *Entrepreneurial Behavior and Research*, Vol. 14, no. 3.
12. Interview with Owner- Manager of Sahra, Abdorrazaghi. Reza, Abshar, Milad, Kasra, Pichak and Kazemi Gardens (2009).
13. Küsel. Reolene, J. Ras. Peter (2010). Gender buying behavior: german tourists- Informal craft markets, *African Journal of Economic and Management Studies* 1(2), 211- 221.
14. Liu, Abby (2006). Tourism in rural areas: Kedah, Malaysia, *Tourism Management*, 27, 878- 889.
15. Mahdavi, Masood (2002). Investigation and Study in Handy Craft (Carpet Weaving) in the Marginal Rural Area in the West of Dasht-e- Kawir(In Farsi).
16. Mc Gaughey, Sara L. (2007). Hidden ties In International New Venturing: The case of portfolio Entrepreneurship, *Journal of World Business*, Vol. 42, ISSU3.
17. Mc Gaughey, Sara L. (2007). Hidden ties In International New Venturing: The case of portfolio Entrepreneurship, *Journal of World Business*, Vol. 42, ISSU3.
18. McElwee. Gerard, Ivan. Annibal (2010). Business support for farmers: an evaluation of the Farm Cornwall Project, *Journal of Business and Entreprise Development*, 17(3), 475- 491.
19. Nosrati.Mahereh(2008) Feasibility of Tourism Development in Rural Arias of Karganrood County of Talesh, for MS degree, University of Tehran (In Farsi).
20. Nybakk. Erland, Eric. Hansen (2008). Entrepreneurial attitude, innovation and performance among Norwegian nature- based tourism enterprises, *Forest policy and Economics*, No.10, pp. 473- 479.
21. Rind. Poul(2006) *Managing Complexity And Change In SMEs*, Edvard Elgar publishing.
22. Rouhollahzade. Ghasem (2006). Rural Tourism and its Social and Economic Effects on Regional Development, for MS degree, University of Tehran(In Farsi).
23. Shrpely. Richard, Vass. Adrian (2006). Tourism, farming and diversification: An attitudinal study, *Tourism Management*, 27, 1040- 1052.
24. Tabraee. Mohsen, Hasannezhad. Maryam (2009). Factors Affecting the Acceptance of Agricultural Extension Programs with Regards to Process of Agricultural Development Case study: Wheat Farmers in Mashhad, *Economy and Agriculture*, Vol.23, No. 1, pp.59- 68(In Farsi).
25. Taherkhani. Mahdi (2002). Recognition of Effective Factors on Rural Youth Migration (RYM) (Theoretical Analysis With Emphasis on Rural Youth Migration Of Qqzvine Province), *Modarres Human Sciences*, 6(2), 41- 60(In Farsi).
26. Tehran 9Municipality, 2district (2010). (In Farsi).
27. Torkashvand. Zahra (2009). Portfolio Entrepreneur, *Encyclopedia of Entrepreneurship*, Tehran, pp. 984- 986(In Farsi).
28. Walford. Nigle (2001). Patterns of development in tourist accommodation enterprises on farm in England and Wales, *Applied Geography*, No.21, pp.331- 345.
29. Yasouri. Majeed (2007). The Study of Population Changes and Rural Development approaches in Khorasan Province, *Journal of Geography and Regional Development*, No7, pp. 17-32(In Farsi).